

## РОЗДІЛ VII. ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 92(430):371.

**Тетяна Геращенко**

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка  
ORCID ID 0000-0002-5918-2019

**Світлана Кондратюк**

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка  
ORCID ID 0000-0023850-6731

**Олена Козлова**

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка  
ORCID ID 0000-0003-1626-5188

DOI 10.24139/2312-5993/2023.10/305-314

### МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*У статті зосереджується увага на фундаментальних особливостях ментальності українців, необхідності моральної інтеграції суспільства, яка є шляхом до встановлення ідеальних моральних відносин, гармонії між нормами моралі та реальністю. Розглядаються шляхи формування у здобувачів вищої освіти духовності, справжнього, а не уявного патріотизму, почуття гордості за свою країну і впевненості в її майбутньому серед процвітаючих європейських держав. Акцентується увага на необхідності подальших досліджень специфічності та прояву патріотизму у сучасному суспільстві, зокрема у період воєнного стану. Окреслені шляхи боротьби з проявами псевдопатріотизму як гальмівної сили суспільства.*

**Ключові слова:** гуманізм, духовність, етноментальність, моральність, патріотизм, псевдопатріотизм.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання моральності, патріотизму, національної єдності мають виключне значення. Україна відчуває негативний зовнішній вплив з боку російської федерації, яка розв'язала війну проти неї та спрямовує титанічні зусилля для знищення України як держави. Академік Ю. Шемшученко стверджує, що «російська влада намагається знищити українську мову і культуру, українську духовність і ментальність, українську ідентичність і державність. Чіпляючи українській владі ярлик «хунта», «фашисти», «бандерлоги», вона намагається знищити суто український духовно-культурний стрижень» (Шемшученко, 2015, с. 9).

В Україні за короткий проміжок часу народ двічі виходив на Майдан. Під час Революції Гідності українці сміливо виступили проти кримінальної космополітичної еліти. Тоді пішла з життя Небесна сотня. Події нашої новітньої історії говорять про те, що люди, які вийшли на

Майдан відчували себе частиною нації, усвідомлювали свою відповідальність за долю держави, її майбутнє. Вони є справжніми патріотами. Учасниця Майдану, Олена Герасименко пише, що «для абсолютної більшості людей загроза втрати національної ідентичності чи громадянських свобод були куди важливішими, ніж соціально-економічні проблеми» (Герасименко, 2016, с.3).

Україна стоїть перед серйозними викликами. Існує загроза втрати незалежності, і тому український народ має продемонструвати усьому світові, що він має право бути незалежною європейською країною, цивілізованою державою. Тому сьогодні кожен українець має про демонструвати свій патріотизм і усвідомити, що сутність нації полягає в її мужній історії, культурній неповторності, ментальному багатстві і єдності.

**Аналіз актуальних досліджень.** У зв'язку з останніми подіями в Україні і викликами сьогодення важливо визначити особливості української нації, фундаментальні особливості її ментальності. Необхідна масштабна інтеграція суспільства, яка є шляхом до встановлення ідеальних моральних відносин, на яких будуються патріотичні почуття всього народу.

Проблеми морального виховання, становлення сучасної високоморальної особистості знаходять відображення у наукових працях О. Вишневського, П. Ігнатенка, О. Діденка, В. Марковець. Різні аспекти патріотизму в Україні досліджували І. Бех, А. Бойко, Г. Васянович, Р. Петранговський; специфіка національно-патріотичної свідомості цікавила О. Абрамчук, І. Грязнова, Ю. Каюкова. Науковці О. Кириченко, О. Ряшко, В. Ряшко) звернули увагу на те, що серед духовних орієнтирів українців завжди виділялись моральні переконання, моральна зрілість та внутрішня свобода. Питання патріотизму і національної свідомості знаходим у роботах Г.Сковороди, І.Франка, Т.Шевченка, Л.Українки (Франко, Шевченко). Змістовне значення терміну «патріотизм» знаходим у роботах Р. Гули (Гула, 2013, с. 38-45). Дослідники зазначають, що проблематика патріотизму і національно-патріотичного виховання розкривається через громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Однак питання, пов'язані з сутністю патріотизму, його прояви та специфічність у сучасному суспільстві, зокрема у період воєнного стану, потребують більш повного вивчення і узагальнення. З наукової точки зору має бути чітко визначено поняття «патріотизм». Також мають бути окреслені шляхи виховання у здобувачів вищої освіти

справжнього, а не уявного патріотизму, почуття гордості за свою країну і впевнена віра в її майбутнє серед процвітаючих європейських держав. Потребують більш глибокого аналізу ключові аспекти терміну «патріотизм», його характеристики як інтегруючої основи українського суспільства. Необхідно зосередитись на дослідженні явища псевдопатріотизму як гальмівної сили суспільства.

**Мета статті.** Розкриття шляхів формування у здобувачів вищої освіти духовних детермінант особистості, зокрема патріотичних почуттів, національної самосвідомості.

**Методи дослідження.** У статті використано аналіз наукових джерел та практичного досвіду на філософському, загальнонауковому рівнях пізнання. Методологічною основою дослідження є системно-діяльнісний підхід, інформаційний підхід, культурологічний підхід до характеристики аксіологічних вимірів філософсько-педагогічної думки XIX-XX ст.

**Виклад основного матеріалу.** Питання моральності і патріотизму в українському соціумі завжди були у полі зору українських дослідників. У Словнику української мови патріотизм тлумачиться як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для нього на жертви й подвиги» (Словник української мови, 1970-1980, Т.6, С. 97.). Соціальна психологія розглядає патріотизм через відношення людини до символів батьківщини. Через призму філософського бачення патріотизм постає як моральний і суспільний принцип, який проявляється у діях людини і характеризує відношення людини до своєї країни, свого народу. Патріотичні почуття формуються через біологічну спадковість, проте здебільшого на них впливає соціальне середовище, його етичні норми і правила.

Патріотизм - це багатоаспектне поняття, що визначається через синтез багатьох характеристик. Так, на думку українського вченого Р. Петранговського «патріотизм поєднує аксеологічне, етнокультурне і дієве ставлення до себе, однолітків, інших людей, до природи, соціального оточення, до матеріальних і духовних надбань» (Петранговський, 2003, с. 5).

Нам імпонує позиція українських вчених Е. Ряшко і В. Ряшко про те, що формування у молоді почуття «гордості за приналежність до українського народу, внутрішньої потреби зміцнювати могутність і суверенітет держави» (Ряшко, 2015, с. 399). не може обмежуватись лише учнівським середовищем загальноосвітніх шкіл. Ці питання мають стати ключовими у навчальних програмах закладів вищої освіти як компетентнісна компонента.

У формуванні духовності здобувачів вищої освіти необхідно зосередитись на історичному векторі. Історія України доводить, що патріотизм притаманний нашому народові. Прикладами самовідданого служіння Батьківщині є Михайло Грушевський, Тарас Шевченко, Леся Українка, Степан Бандера, Левко Лук'яненко, Ліна Костенко, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл та багато інших. Видатні українці полум'яно любили Україну, прославляли її у своїх творах, боролись за її незалежність. Саме ці, справжні українці, своєю діяльністю спонукали згуртованості нації, об'єднанню широких мас населення для вирішення складних політичних завдань, закликали народ боротись за незалежність і свободу. Прогресивні народні маси відгукувалися на їхні заклики, йшли за ними, натхненні патріотичними гаслами. Тому сучасна незалежна Україна є заслугою не тільки провідних політичних сил, але й усього українського народу, широких народних мас.

Взірцем патріотизму українців можна вважати козацтво. Запорожці своїми діями показали, що для них важливі такі категорії, як патріотизм, свобода, гідність, честь, відвага, вірність, служіння народу, мужність. Вони палко любили свою батьківщину, ототожнюючи себе з усім українським народом. А вироблені у їхньому середовищі цінності, серед яких і патріотичні почуття, кардинально вплинули на ментальність та духовні орієнтації українського народу.

Почуттям глибокого патріотизму пронизані твори Тараса Шевченка і Івана Франка. Їх вірші сповнені патріотичного пафосу, любові до рідної землі, до героїчного минулого українського народу:

*Наша дума, наша пісня  
Не вмре, не загине...  
От де, люде, наша слава,  
Слава України! (Франко, с.121).*

*Ні, хто не любить всіх братів,  
Як сонце боже, всіх зарівно,  
Той щиро полубить не вмів  
Тебе, кохана Вкраїно! (Шевченко ).*

У поезіях цих видатних українців відтворені прагнення українців до злагоди, до миру, до свободи, до єднання задля незалежної України, вільної від експлуатації і класової нерівності. Автори поезій показали характерні риси українського народу: любов до ближнього, бажання загальнолюдського братерства, прихильність до всіх

пригноблених. Патріотизм українців став об'єднуючим чинником на шляху до звільнення від експлуатації. Українці розуміли, що тільки згуртована нація має право на існування.

Аксіологічний і політичний рівні патріотизму наочно проявились у ХХ столітті. Яскравими прикладами його прояву є видатні постаті: Михайло Грушевський, Степан Бандера, Василь Симоненко, Левко Лук'яненко, Ліна Костенко, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл. Про те, що Україна багато значить для Василя Симоненка, свідчать його слова («Скільки в тебе очей...»):

*Не шукаю до тебе ні стежки, ні броду-  
ти у грудях моїх, у чолі і в руках.  
Упаду я зорею, мій вічний народе  
на трагічний і довгий Чумацький твій шлях (Симоненко).*

Патріотичні настрої властиві і для дисидентського руху. Яскравий прикладом може бути діяльність Левка Лук'яненка, який говорив, що «у генетичному коді українців закладено прагнення до незалежності...зв'язок поколінь, на мій погляд, міститься у генетичному коді як пам'ять, як антропологічна спадкоємність у духовності, етнічності і моральності». Патріот стверджував, що «завжди серед українців, споконвіків, знаходяться люди козацької вдачі, отої сміливості, які за волю, за долю, за Україну йдуть на смерть» (Лук'яненко). Політичний аспект патріотизму Л. Лук'яненка проявляється у словах: «Мене штовхало прагнення продовжувати боротьбу. Я вважав, що це мій обов'язок підняти синьо-жовтий прапор і понести його далі вперед. Показати Московії, що вона нас – українську націю – не поклала на лопатки, що нація продовжує боротьбу» (Лук'яненко).

Глибоким почуттям патріотизму пронизані і твори активного борця за незалежність України Василя Стуса. Патріотичні мови видатного українця звучать у поезії «Ярій, душе».

*Ярій, душе! Ярій, а не ритай.  
У білій стужі сонце України.  
А ти шукай – червону тінь калини  
На чорних водах – тінь її шукай (Стус).*

Яскравий представник національно-демократичного визвольного руху, Герой України В'ячеслав Чорновіл говорив: «Дай, Боже, нам любити Україну понад усе сьогодні – маючи, щоб не довелося потім гірко любити – втративши. Настав час великого вибору: або єдність і

перемога та шлях до світла, або поразка, ганьба і знову довга дорога до волі» (Чорновіл). У цих словах проявляється не тільки сутність Чорновола, як патріота. У них – заклик до об'єднання усіх українців задля спільної мети – побудова незалежної демократичної України.

Беззаперечним доказом патріотизму українців є проект Андрія Котлярчука «Добровольці. Доба героїв». Автор зобразив документальні факти подій 2014 року, коли мужнім українським воїнам довелося зі зброєю у руках боронити східні кордони України від сусідньої країни-агресора російської федерації. Котлярчук пише, що «саме тоді найкращі та найвідданіші сини України, добровольці з Майдану рушили захищати Україну від ворога». Так, один з бійців з позивним Gorky Look, спілкуючись з автором проекту сказав: «Ніхто не гине за батьківщину марно. Кров героїв будить сплячих» (Котлярчук, 2019, с.113).

Взірцем беззаперечної мужності і героїзму, справжнього патріотизму є захисники Донецького аеропорту – кіборги. Один з кіборгів, боєць 79 аеромобільної бригади (позивний «Кока») сказав, що «аеропорт був буфером між двома світами» (АД, 2016, с. 5).

Ми вважаємо, що події новітньої історії переконливо доводять, що українці згуртовані і дуже патріотичні. Адже саме це почуття допомагає нам показати усьому світові, що ми самодостатня, зріла нація, і тому нікому не дозволимо зазіхати на нашу незалежність і демократичні цінності. У трагічні дні нашої історії усі політичні сили, люди різних релігійних переконань і світоглядних орієнтирів, класових інтересів змогли об'єднатись і зберегти незалежність України. Патріотизм став при цьому духовним, ментальним стрижнем нації.

Поряд з прикладами мужності і героїзму Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії росією Автономної Республіки Крим, самовідданої боротьби українських захисників за фронтах російсько-української війни, трапляються приклади невизначеності, псевдопатріотизму і зрадницького патріотизму.

Зустрічаються також випадки зрадницького патріотизму, коли деякі громадяни за матеріальні заохочення працюють на користь інших держав, зокрема росії. На жаль, має місце колабораціонізм. Фіксуються випадки псевдопатріотизму, коли людина, видаючи на словах себе за палкого патріота, своїми діями доводить зворотне.

Причинами патріотичної деградації незначної частини населення України є економічні чинники, дезінформація, девальвація

духовних цінностей. Дослідник Руслан Гула стверджує, що «разом з відкиданням патріотичних настанов минулого новою політичною елітою не була створена система патріотичних символів для суспільства, які сприяли б об'єднанню нації (Гула, 2013, с.40).

Здобувачі вищої освіти мають усвідомити, що справжній патріотизм ґрунтується на глибокому розумінні минулого, який є фундаментом майбутнього, відродженні та дотриманні кращих традицій свого народу, гордістю за Батьківщину та її народ. Саме цим зумовлена актуальність національно-патріотичного виховання молоді. Сьогодні кожна молода людина має усвідомлювати, що вона є частинкою певної національно-етнічної спільноти, тому має бути носієм духовних цінностей, сформованих історично. Журналістка і письменниця Любов Голота стверджує, що «патріоти мають лише одну вітчизну і ставлять її інтереси понад усе» (Голота, 2006, с. 185).

Ми солідарні з професором Олександром Шевченком у тому, що «українська нація потребує патріотичної політичної еліти, яка б поєднувала українську ідентичність з боротьбою за соціальну й національну справедливість, з повагою ставилася б до життя, прав і свобод людини, забезпечувала б рівність в правах і перед законом, дотримувалася б верховенства права. Без такої еліти нація не може вижити» (Шевченко, 2015, С. 10).

Результати наукових досліджень Надії Гнасевич та Володимира Ухача доводять, що «процес формування у молоді національно-патріотичної самосвідомості є надзвичайно складним, багатоаспектним і довготривалим, а система виховання повинна спрямувати своє вістря на усвідомлення кожним громадянином України відповідальності за долю своєї Вітчизни, готовності не тільки словами, але й ділом захищати суверенітет і її територіальну цілісність...» (Гнасевич).

Громадяни, що усвідомлюють і цінують свою національність, є прогресивною частиною населення, здатною стати на захист своєї країни у будь-який момент. Коли ж у суспільстві зустрічаються політично байдужі, світоглядно деформовані, деморалізовані громадяни, повновладні інститути можуть практикувати нелегітимні дії, маніпулювати свідомістю, встановлювати авторитарні режими. Українські дослідники Ярослав Синяк і Іван Кріцак стверджують, що «поведінка будь-якої людини, котра вибудовується на брехні та породжує зло і насильство рано чи пізно приречена на крах» (Синяк, Кріцак, 2017, с. 31).

Основні завдання виховання молоді визначаються пріоритетними напрямками реформування освіти, визначеними державною національною програмою «Освіта» («Україна у XXI столітті»). До них належать: формування національної свідомості, любові до Батьківщини, свого народу, бажання працювати на користь держави, готовності її захищати; забезпечувати духовну єдність поколінь, виховувати повагу до батьків, матері та жінки, культури та історії свого народу; формування високої культури мовлення, оволодіння українською мовою; виховувати шанобливе ставлення до культури, звичаїв і традицій українців; утвердження загальнолюдських моральних засад: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працьовитості та інших чеснот; Конституція, законодавство України, державна символіка тощо.

Ми вважаємо, що суттєво впливає на рівень національної свідомості і патріотизму інформаційне середовище. Інформація про значні досягнення наших співвітчизників у науці, культурі, спорті, їх внесок у скарбницю світової цивілізації викликає почуття національної гордості і підвищує самооцінку (Трофименко, 2021, с. 24).

**Висновки.** Патріотизм є фундаментальною духовною цінністю сучасної України, ціннісним світоглядним орієнтиром. Критерієм рівня патріотизму має бути усвідомлення кожним здобувачем вищої освіти відповідальності за долю своєї Вітчизни.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства патріотизм виступає інтегруючою основою нації. В демократичній незалежній Україні він є стабілізуючим чинником суспільних відносин, спонукає відродженню і збереженню духовних цінностей.

Патріотизм є духовним стрижнем українського народу. В славетній історії України він був універсальною рушійною силою, згуртовував народ і протистояв знищенню української нації. Патріотизм і сьогодні продовжує еволюціонувати, народжуючи нових і нових патріотів.

**Перспективи подальших наукових досліджень.** Високий рівень патріотизму є переконливою ознакою самодостатності нації. Виховання національно-патріотичної особистості є невпинним процесом, що визначає формування колективної душі українського народу, поєднання національних цінностей із загальносвітовими. Тому патріотичне виховання має стати світоглядною основою молоді, особливо здобувачів вищої освіти, як найбільш прогресивної її частини. Питання прояву патріотизму у період воєнного стану потребують подальшого вивчення. Адже виховання патріота є сутністю державної політики країни.

## ЛІТЕРАТУРА

- АД 242. (2016). Історія мужності, братерства та самопожертви. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 352 с. (AD 242. (2016). A story of courage, brotherhood and self-sacrifice. *Book Club "Family Leisure Club"*, Kharkiv, 352).
- Герасименко, О. (2016). Майдан після Майдану. Київ : ПАТ «ВІПОЛ», 2016. 136 с. (Gerasimenko, O. (2016). *Maidan after Maidan*. PAT "VIPOL", Kyiv, 136).
- Гнасевич, Н., Ухач, В. Генезис національної свідомості в контексті російсько-української гібридної війни: філософсько-правовий аспект. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua> (Hnasevich, N., Uchatsch, V. The genesis of national consciousness in the context of the Russian-Ukrainian hybrid war: a philosophical and legal aspect. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua>).
- Голота, Л. (2006). Сотворіння. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2006. 238 с. (Golota, L. (2006). *Creation*. "Prosvita" Publishing Center, Kyiv, 238).
- Гула, Р.В. (2013). Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє. *Архіви України*. 2013. № 6. С. 38–45. URL : <http://nbuv.gov.ua> (Gula, R.V. (2013). Patriotism in Ukraine: lessons from the past, the current state, a look into the future. *Archives of Ukraine*. No. 6. P. 38–45. URL: <http://nbuv.gov.ua>).
- Котлярчук, А. (2019). Добровольці. THE VOLUNTEERS. Доба героїв. THE AGE OF HEROES. Київ : Мистецтво, 2019. 320 с. (Kotlyarchuk, A. (2019). *Volunteers*. THE VOLUNTEERS. The day of heroes. THE AGE OF HEROES. Kyiv: Mystetstvo, 320).
- Лук'яненко Л. Вони намагалися зробити все, щоб нас зламати... Розмова з Левком Лук'яненком. URL : <https://uk.wikiquote.org> (Lukyanenko, L. They tried to do everything to break us... Conversation with Levko Lukyanenko. URL: <https://uk.wikiquote.org>).
- Петронговський, Р.Р. (2003) Теорія і практика формування патріотизму старшокласників : монографія. Житомир : Полісся, 220 с. (Petrongovskiy, R.R. (2003). *Theory and practice of formation of patriotism of high school students: monograph*. Polissya. Zhytomyr, 220).
- Ряшко, Е.В., Ряшко, В.І. (2015) Формування національної самосвідомості як важливого чинника патріотизму у майбутніх працівників правоохоронних органів України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 398–404. URL : <http://nbuv.gov.ua> (Ryashko, E.V., Ryashko, V.I. (2015) Formation of national self-awareness as an important factor of patriotism among future law enforcement officers of Ukraine. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Legal sciences*. 2015. No. 824. 398–404. URL: <http://nbuv.gov.ua>).
- Синяк, Я.В., Крицак, І.В. (2017) «Путінізм» як різновид державно-політичного режиму та суспільний феномен. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. № 1. С. 29–34. (Sinyak, Y.V., Krytsak, I.V. (2017) "Putinism" as a type of state-political regime and social phenomenon. *International scientific journal "Rule of Law"*. No. 1. 29–34).
- Симоненко, В. Скільки в тебе очей... URL: <https://www.ebk.net.ua> (Simonenko, V. How many eyes do you have... URL: <https://www.ebk.net.ua>).
- Словник української мови : в 11 томах (1970-1980). Київ : Наукова думка, Т.6. С. 97. (Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes (1970-1980). *Scientific thought*. Kyiv, T.6. 97).

- Стус, В. Ярій, душе! Ярій, а не ридай... URL : <https://inter.ua> (Stus, V. Yariy, dear! Cheer up, don't cry... URL: <https://inter.ua>)
- Трофименко, Є.В. (2021) Патріотизм як ознака самодостатності нації. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*. Вінниця. С. 247–248. (Trofymenko, E.V. (2021) Patriotism as a sign of a nation self-sufficiency. *Scientific space: current issues, achievements and innovations*. Vinnitsa, 247–248).
- Трофименко, Є.В. (2021) Патріотизм як духовна цінність сучасної України. *Сучасна наука і правоохоронна діяльність*. Харків, С. 23–24. (Trofymenko, E.V. (2021) Patriotism as a spiritual value of modern Ukraine. *Modern science and law enforcement activity*. Kharkiv, 23–24).
- Франко, І. Моя любов. URL : <https://ru.osvita.ua> (Franko, I. My love. URL: <https://ru.osvita.ua>).
- Чорновіл, В. Цитати. <https://www.obozrevatel.com> (Chornovil, V. Quotes. <https://www.obozrevatel.com>).
- Шевченко, О.О. (2015) Плебсологічне філософсько-правове осмислення історичної ролі еліти і нації. *Часопис Київського університету права*. № 2. С. 6–10. (Shevchenko, O.O. (2015) Plebsological philosophical and legal understanding of the historical role of the elite and the nation. *Journal of the Kyiv University of Law*. No. 2., 6–10).
- Шевченко, Т. До Основ'яненка. URL : <http://litopys.org.ua/> (Shevchenko, T. To Osnovyanenko. URL: <http://litopys.org.ua/>).
- Шемшученко, Ю.С. (2015) Етапи конституційного розвитку в незалежній Україні. *Часопис Київського університету права*. № 2. С. 4–10. (Shemshuchenko, Yu.S. (2015) Stages of constitutional development in independent Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*. No. 2., 4–10).

## SUMMARY

**Herashchenko Tetyana. Kondratuik Svitlana, Kozlova Olena.** Methodological aspects of the formation of spirituality in higher education acquisitioners

*The article examines on the fundamental features of the mentality of Ukrainians, the need for moral integration of society, which is the way to establish ideal moral relations, harmony between moral standards and reality. Ways of forming spirituality, real, not imaginary patriotism, a sense of pride for one's country and confidence in its future among prosperous European states are considered. Attention is focused on the need for further research on the specificity and manifestation of patriotism in modern society, in particular during the period of martial law. The ways of combating manifestations of pseudo-patriotism as an inhibitory force of society are outlined.*

**Key words:** humanism, spirituality, ethno-mentalist, morality, patriotism, pseudo-patriotism.